

УДК 349.3

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-2-55-63

**Люся
МОЖЕЧУК[©]**
старший науковий
співробітник

**Андрій
САМОТУГА[©]**
кандидат
юридичних наук,
доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено роль Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у захисті права на соціальне забезпечення. Міститься аналіз судової практики ЄСПЛ щодо порушення права на соціальне забезпечення, а саме права на отримання пенсії, яке віднесено ЄСПЛ до категорії права власності. Окреслено шляхи удосконалення практики діяльності ЄСПЛ у цій сфері в сучасних національних та світових соціально-економічних умовах.

З'ясовано, що, хоча Конвенція по захист прав людини та основоположних свобод і не містить конкретного переліку більшості категорій прав, у т.ч. соціальних, ЄСПЛ у своїй діяльності також спирається на зміст Європейської соціальної хартії, в якій конкретизовано аналізовану категорію прав. Зокрема, право на соціальний захист, до якого належить право на пенсійне забезпечення, здебільшого трактується ЄСПЛ як право на захист власності, одним із різновидів якої вважаються соціальні виплати.

Визначено головний принцип реалізації та судового захисту соціальних прав – недискримінація за ознаками статі, віку, раси, національного і соціального походження індивіда, а також наголошено на ролі допоміжних установ Ради Європи в узагальненні та вдосконаленні діяльності ЄСПЛ.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, соціальні права, право на соціальне забезпечення, пенсійне забезпечення, майно.*

Постановка проблеми. Забезпечення належного механізму захисту прав людини і громадянина, в т.ч. соціальних, є пріоритетним для кожної держави, яка вважає себе соціальною. За наявними підрахунками, близько 50 відсотків населення світу має доступ до певної форми соціального забезпечення, тоді як лише 20 відсотків користуються належним соціальним забезпеченням [15]. Проте, як показує судова практика, кількість звернень осіб щодо порушення або не визнання їх прав кожного року зростає. Вагому роль у захисті прав людини в умовах сьогодення відіграє міжнародний судовий орган – Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, в оприлюдненій щорічній доповіді про діяльність ЄСПЛ за 2019 рік було зазначено, що на розгляді Суду перебуває 59 800 справ. Значна кількість справ стосувалася саме порушень соціальних прав.

Більше того, Україна тримає своєрідний антирейтинг, посідаючи станом на 2020 р. третє місце за кількістю поданих звернень її громадян до ЄСПЛ [18]. Таким чином, доречно переосмислити саме роль ЄСПЛ у забезпеченні реалізації механізму захисту таких прав, а саме права на соціальне забезпечення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання соціальних прав людини та їх забезпечення вже отримало належну увагу в юридичній науці. На дисертаційному рівні це виконані в різні роки праці з різних галузей права та порівняльно-

© Можечук Л.В., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8368-7447>
luca.moshetschuk@ukr.net

© Самотуга А.В., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9802-0226>
samotuga@ua.fm

правового напрямку, таких авторів, як О.В. Бермічевої, О.С. Боевої, А.В. Гончарова, Т.З. Гарасиміва, Л.А. Князьки, О.І. Кульчицької, О.З. Панкевича, С.М. Прилипка, В.М. Руденка, Н.М. Стаховської, О.Г. Чутчевої, І.В. Яковюка, І.С. Ярошенко та ін.

Окремі аспекти діяльності як міжнародно-правових інституцій взагалі, так і Європейського суду з прав людини, зокрема, в т.ч. стосовно забезпечення соціальних прав, досліджували такі науковці, як М.М. Антонович, Т.О. Анцупова, О.А. Банчук, М.В. Буromенський, В.Г. Буткевич, С.П. Головатий, І.П. Голосніченко, Л.М. Липачова, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко, М.М. Шумило, С. Є. Федик, С.Т. Мішуровська, В.П. Кононенко, Н.І. Севостьянова, Л.В. Пастухова, В.А. Капустинський, О.С. Савич тощо.

Більш ґрунтовно право соціального забезпечення в діяльності ЄСПЛ досліджено в дисертаціях В.А. Рудик (2007) та А.А. Яковлева (2009). Втім, заважаючи та не що ці роботи відділяють нас від сучасності більш як 10-річний термін, а окремі розвідки з даного питання здійснюються нині поки що на рівні періодичних публікацій [25-28], уваги варті насамперед сучасний стан на перспективи діяльності ЄСПЛ щодо забезпечення реалізації соціальних прав людини, зокрема її права на пенсію.

Мета статті полягає у дослідженні ролі Європейського суду з прав людини у забезпеченні механізму захисту права на соціальне забезпечення та окреслення перспектив удосконалення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку правової держави захист прав людини є основою існування демократичного суспільства кожної держави. Це питання стає актуальнішим, коли йдеться про захист соціальних прав людини – як з огляду на складність їх дослідження (елементи соціальних прав входять у конституційне, адміністративне, податкове, фінансове, цивільне, трудове, право соціального забезпечення та інші галузі права) так і беручи до уваги соціально-економічне становище тієї чи іншої країни [1, с. 16].

Перш за все слід наголосити на тому, що інститут соціальних прав людини у правовій літературі як України, так і інших держав як правило, не є глибоко вивченою темою і розглядається в рамках всього комплексу прав людини [1, с. 16]. До соціальних прав віднесено право на освіту, право на соціальне забезпечення, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, право на житло, особливі права дитини та права інвалідів. Соціальні права мають певні особливості, зокрема, слід відзначити, що в деяких конституційних актах зарубіжних держав соціальні права закріплені не в розділі про права (як це стосується прав громадянських чи політичних), що автоматично передбачає їх судовий захист, а в розділі «обов'язки держави» [2, с. 40]. Право на соціальне забезпечення є одним із соціальних прав, яке закріплене у статті 22 Загальної декларації прав людини. Зміст права на соціальне забезпечення полягає в тому, що держава гарантує надання достатніх коштів громадянам, які через об'єктивні обставини повністю або частково втратили можливість працювати і отримувати винагороду за працю, а також допомоги сім'ям у зв'язку із народженням та вихованням дитини [3].

Взагалі, проблема природи соціальних (за усталеною вітчизняною термінологією - соціально-економічних) прав людини та механізмів їх реалізації і захисту є однією з найскладніших і найдискусійніших у сучасній правовій теорії та практиці. Не є винятком щодо цього і Україна. [11, с. 58]. Якщо держава проголошує себе в установчих актах соціальною, то вона зобов'язана забезпечити своєму народові певний мінімум добробуту і стабільності в умовах ринкових відносин та економічної конкуренції, що передбачає, зокрема, запровадження системи пенсійного забезпечення, допомог для безробітних, доступних для всіх охорони здоров'я, освіти, відповідних житлових умов тощо. Причому, як наголошують українські вчені-юристи, навряд чи можна категорично стверджувати, що соціальні права – це «винахід» прихильників виключно соціалістичних ідей. Про це свідчить, зокрема, той факт, що вони включалися в програмні документи багатьох політичних партій ще початку ХХ ст., у тому числі й тих, які не належали до прибічників соціалізму [11, с. 60], а скоріше були передумовою сучасної соціал-демократії. Саме в той час відбувалося дедалі ширше включення до конституцій багатьох держав соціально-економічних прав і свобод, які гарантували б інтереси насамперед тих, хто працює за наймом, – права на працю і пов'язаних з ним гарантій, включаючи соціальне забезпечення трудящих, а також прав і свобод соціально-культурного характеру, в конституційному гарантуванні яких зацікавлені переважно ті ж наймані працівники, – права на освіту, на доступ до досягнень науки і культури тощо. Той факт, що соціально-економічні права мають те ж значення, що й громадянські та політичні, було підтвер-

джено, зокрема, на Всесвітній конференції ООН з прав людини у Відні в 1993 р. Отже, держава повинна гарантувати права, які вона визнає, та нести відповідальність перед своїми громадянами незалежно від того, про які права йдеться [11, с. 61].

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 9) прямо встановлено право на соціальне забезпечення, у тому числі – соціальне страхування. Крім того, це право закріплює стаття 7, в якій проголошується право на задовільне існування. Стаття 10 цього ж пакту закріплює право сім'ї та матері на допомогу по соціальному забезпеченню [3].

Захист прав людини є головною ознакою будь якої правової держави. Будучи учасником низки міжнародних договорів, Україна акцептувала і визнала за своїми громадянами, а також іноземними громадянами та апатридами, що на законних підставах перебувають на її території, комплекс основних соціальних прав. Гарантування нашою державою цих прав, які для міжнародного співтовариства є загальновизнаними, одночасно породжує зобов'язання України як перед кожним індивідом, так і перед міжнародною спільнотою [4, с. 10].

За визначенням Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав, право на соціальне забезпечення – це право на доступ та збереження пільг як у грошовій, так і в натуральній формі, без дискримінації з метою забезпечення захисту, зокрема, від: (а) відсутності доходу на роботі, спричиненого хворобою, втратою працездатності, материнством, виробничим травматизмом, безробіттям, старістю або смертю члена сім'ї; (б) відсутності доступу до медичної допомоги; (с) недостатнім забезпеченням у родині, особливо щодо дітей та дорослих утриманців [12].

Основними елементами права на соціальне забезпечення, згідно з рекомендаціями ООН, є:

- *наявність*: право на соціальне забезпечення вимагає свого втілення, аби система, складена з єдиної схеми чи різноманітних схем, була доступною та створеною для забезпечення надання пільг за відповідними соціальними ризиками та непередбачуваними ситуаціями;

- *адекватність*: пільги, як у грошовій, так і в натуральній формі, повинні бути адекватними за обсягом та тривалістю, щоб кожен міг реалізувати свої права на захист та допомогу сім'ї, адекватний рівень життя та адекватний доступ до медичної допомоги;

- *співрозмірність*: якщо схема соціального страхування вимагає внеску, ці внески мають бути визначені заздалегідь. Прямі та непрямі витрати і збори, пов'язані із внеском, повинні бути доступними для всіх і не повинні ставити під загрозу реалізацію інших прав Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

- *доступність*: всі особи повинні охоплюватися системою соціального захисту, особливо ті, що належать до найбільш неблагополучних та маргіналізованих груп, без дискримінації за будь-якою із заборонених підстав. Послуги соціального захисту повинні бути фізично доступними [12].

На сьогоднішній основним міжнародним правозахисним органом на нашому континенті, який забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, є Європейський суд з прав людини, який було засновано в 1959 р. на підставі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). Конвенція визначила умови функціонування Суду та містить перелік прав і гарантій їх забезпечення, яких держави-учасниці Конвенції зобов'язалися дотримуватися та забезпечувати на своїй території [5, с. 16-17]. Україна, ставши 9 листопада 1995 р. членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень Конвенції, яка набула чинності для України 11 вересня 1997 р. Відповідно до п. 1 ч. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 зазначено, що «Україна повністю визнає на своїй території ...щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції (ЄКПЛ)» [6]. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [7].

Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34; 46 і 47 (ст. 32 Конвенції). Крім цього, попри свою унікальність, вона має субсидіарний характер та обмежується тлумаченням і застосуванням саме Конвенції, а не внутрішнього законодавства Високих Договірних Сторін. Принцип субсидіарності означає, що діяльність

ЄСПЛ створює лише додаткові гарантії прав і свобод людини, тому що захист цих прав є, передусім, обов'язком і завданням самих держав-учасниць, що випливає зі змісту статті 1 Конвенції [8, с. 145]. Таким чином, діяльність ЄСПЛ спрямована на здійснення контролю за державами-учасницями положень Конвенції щодо забезпечення останніми на основі власних правових інститутів належної міри захисту прав людини.

Загальновідомо, що Конвенція не містить багатьох соціально-економічних прав як таких (кілька винятків - захист власності та право на освіту). Таким чином, у 2008 р. тодішній Голова ЄСПЛ Ж.-П. Коста спеціально вказав на інший важливий європейський договір про права людини – Європейську соціальну хартію 1961 р. [16], якою, як частиною Конвенції, прямо передбачено право на соціальне забезпечення [17].

Між тим, відповідно до звітних документів про діяльність ЄСПЛ право соціального забезпечення не зазначається серед переліку тих, щодо яких подано скарги та винесено рішення. В основному це процесуальні права, а також такі фундаментальні права людини, як громадянські та політичні. Натомість серед порушених прав у переліку зазначено право власності [21], яке вітчизняними та зарубіжними науковцями крізь призму рішень ЄСПЛ трактується як соціальне.

Так, за кількістю скарг, поданих до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) скарги про порушення права власності займають третє місце. Одна з перших справ проти України, розглянутих ЄСПЛ, також була пов'язана саме з порушенням права власності. Згодом таких справ щодо України розглянуто більше тридцяти [22, с. 1]. Звідси дослідники наполягають на неподільності прав людини в контексті автономного тлумачення поняття «майно» як підставу для звернення до ЄСПЛ з метою захисту соціальних та економічних прав людини [22, с. 5]. Підтвердженням цього є посилання на рішення у справі Ейрі проти Ірландії від 09.10.1979 р., де ЄСПЛ зазначив, що між сферою соціальних, економічних прав та сферою, яку охоплює Конвенція, не існує якоїсь абсолютної межі. Таке тлумачення дозволяє зробити кілька принципових висновків, серед яких найважливішим є можливість суттєвого розширення змісту поняття «власність», яке не обмежується володінням лише матеріальними об'єктами (майном), а включає і деякі інші права або інтереси (наприклад, право на отримання відшкодування на підставі судового рішення, право користування ліцензіями чи дозволами, тощо), а також віднесення до власності деяких видів *соціальних виплат* (вид. – авт.) [22, с. 11].

Інші вітчизняні автори констатують, що в окремих рішеннях ЄСПЛ у справах про захист соціальних прав сформульовано основні правила, що створюють підстави для забезпечення права людини на соціальний захист на міжнародному рівні. По-перше, невиконання рішень національного суду щодо призначення конкретного виду соціального захисту позбавляє людину ефективного судового захисту свого права. По-друге, невиконання рішень суду щодо виплати присуджених сум тягне за собою порушення права *власності* (вид. – авт.) людини [23, с. 15]

Тому останнім часом все більшого поширення набувають спори у сфері соціального захисту населення. Як показує практика, на особливу увагу заслуговує питання щодо захисту ЄСПЛ права на соціальне забезпечення, а саме права на пенсію [19]. Відповідно до статті 1 Протоколу першого до Конвенції право на пенсію включається в поняття «майно». Концепція «майна» в розумінні даної статті має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном» [9]. Аналізуючи практику розгляду ЄСПЛ справ щодо порушення права володіння майном, можемо зробити висновок, що поняття «майно», як і «власність», має досить широке тлумачення й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) – як матеріальних, так і нематеріальних та включає в себе право на пенсію та соціальні виплати.

Отже, варто розглянути наступну судову справу ЄСПЛ – справу «Пічкур проти України» від 07.11.2013. Зміст скарги полягав у дискримінації з приводу позбавлення пенсії за віком на підставі зміни місця проживання, тобто порушення ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу. За результатами розгляду ЄСПЛ було прийнято рішення щодо порушення зазначеного права та виплати заявнику п'ять тисяч євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди [10]. При прийнятті рішення Суд керувався тим, що, якщо у договірній державі є чинне законодавство, яким передбачено право на соціальні виплати, зумовлені або не обумовлені попередньою сплатою внесків, це законодавство має вважатися таким, що породжує майновий інтерес, який підпадає під дію

ст. 1 Протоколу першого, для осіб, що відповідають вимогам такого законодавства [9]. Таким чином, право на пенсію підпадає під дію ст. 1 Протоколу першого Конвенції лише за умови, коли особа в рамках національної системи соціального забезпечення має обґрунтоване право на отримання відповідних виплат. Аналогічним можна вважати інше рішення ЄСПЛ стосовно також України, об'єднане в одне провадження за двома скаргами її громадян з приводу перерахунку пенсій [20]

Інший приклад, коли у загальних семи рішеннях за колективними скаргами, поданих проти Греції, цією державою було вжито кілька заходів фіскальної консолідації в рамках електронної програми корекції (наприклад, розірвання трудових договорів без попереднього повідомлення та виплати пенсій, обмеження прав молодих працівників, пов'язані з працевлаштуванням, та значне зниження соціального захисту пенсіонерів) ЄСПЛ виявлено як порушення Соціальної хартії 1961 р. [24, с. 114].

У розрізі більшості держав-членів Ради Європи кількість скарг щодо порушення права власності порівняно з таким громадянським правом, як право на свободу та безпеку, за період 1959-2019 рр. виглядає таким чином:

Держава-член Ради Європи	Кількість скарг на порушені права				Держава-член Ради Європи	Кількість скарг на порушені права			
	Право на свободу та безпеку	На 100 тис. насел.	Захист власності	На 100 тис.		Право на свободу та безпеку	На 100 тис.	Захист власності	На 100 тис. насел.
Австрія	13	0,14	4	0,04	Нідерланди	30	0,17	1	0,005
Азербайджан	61	0,6	34	0,34	Німеччина	32	0,04	4	0,004
Албанія	3	0,1	31	1,08	Норвегія	1	0,00002	1	0,00002
Бельгія	51	0,44	1	0,009	Польща	305	0,8	55	0,14
Болгарія	270	3,86	118	1,68	Португалія	7	0,07	47	0,46
Боснія-Герцеговина	10	0,28	51	1,46	Російська Федерація	1121	0,77	655	0,45
Велика Британія	70	0,1	3	0,004	Румунія	122	0,62	482	2,47
Вірменія	37	1,23	31	1,03	Сербія	9	0,13	77	1,1
Греція	85	0,8	79	0,75	Словаччина	55	0,17	20	0,37
Грузія	23	0,62	7	0,18	Словенія	6	0,3	7	0,35
Данія	2	0,03	1	0,02	Туреччина	771	0,93	674	0,81
Естонія	10	0,77	1	0,08	Угорщина	48	0,49	50	0,51
Ірландія	2	0,04	0	0	Україна	379	0,91	358	0,86
Ісландія	1	0,29	1	0,29	Фінляндія	2	0,03	2	0,03
Іспанія	5	0,01	2	0,004	Франція	70	0,1	30	0,04
Італія	43	0,07	372	0,62	Хорватія	29	0,72	37	0,92
Кіпр	16	1,45	4	0,36	Чехія	32	0,3	13	0,12
Латвія	59	3,1	2	0,1	Чорногорія	5	0,83	6	1
Литва	25	0,92	31	1,15	Швеція	2	0,02	6	0,06
Молдова	103	3,81	128	4,74	Швейцарія	20	0,23	0	0

Джерело: *violations par article et par État 1959-2019*. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_FRA.pdf.

Втім цифри таблиці пропонуємо вважати надто умовними та відносиними. Тобто як трактувати високі дані (>1) щодо скарг (Албанія, Болгарія, Боснія-Герцеговина, Вірменія, Литва, Молдова, Румунія, Сербія): як про значні порушення прав чи як дієвість механізму їх оскарження? Більше того, такі країни з цього переліку, як Болгарія, Литва та Румунія є членами ЄС, що актуалізує ще одне питання – дієвість наднаціональних засобів захисту прав людини. Коли, приміром, такі відносно нейтральні країни, як Норвегія та Швейцарія демонструють цілковиті або майже нульові показники.

Аналізуючи роль держави, яку визначає ЄСПЛ у забезпеченні соціальних прав людини, вітчизняні дослідники констатують, що оцінка державного втручання до соціальних прав Судом здійснювалася через методіку, яка використовувалася ним для оцінки інших груп прав (аналіз мети, критерію «встановленого законом» ступеня пропорційності засобів, які застосовані для її досягнення), однак із низкою особливостей. Головна із таких особливостей полягала в акцентуванні на змісті правового обов'язку для реального забезпечення відповідного соціального права та визнанні широкої дискретності національної публічної влади з відповідних питань. Окрім того, державне втручання до соціальних прав

людини оцінювалося з урахуванням не лише фінансового становища держави, а й змісту її економічної політики [28, с. 151-152]. На наш погляд, визначення міжнародними судовими та правозахисними інституціями змісту економічної політики конкретної держави – досить складне завдання, що не зводиться лише до її законодавчого унормування. Вона включає в себе поміж цього різного роду концепції, ідеї, доктрини, цілі, а також діяльність органів влади та управління щодо реалізації такої політики, яка має такі напрямки і види, як грошово-кредитна, бюджетно-фіскальна, інвестиційна, цінова, конкурентна і в т.ч. соціальна. Втім і вона не обходить увагою в актах органів та установ Ради Європи.

З цього приводу вартим буде нашої уваги поки що поверховий огляд практики такої допоміжної, позасудової інституції, як Керівного комітету із соціальних прав Ради Європи (далі – Комітет). Так, в узагальненнях практики та пропозицій з реалізації соціальних прав за 2019 р. Комітетом констатовано, що подальші зобов'язання у галузі міжнародних соціальних прав і, зокрема, відповідно до договірної системи Хартії, важливо не забувати причин, що сприяють прийняттю таких зобов'язань. Взагалі, захист прав людини сприяє соціальній згуртованості. Останнім часом економічна криза, яка спричинила зростання безробіття та незахищеності від втрати роботи, а також скорочення систем соціального забезпечення та пілг у низці країн, то держави-члени можуть визнати важливість ефективного захисту соціальних прав для запобігання зростанню кількості соціально незахищених осіб [24, с. 49]. Належним чином відзначаючи певний прогрес у практиці забезпечення соціальних прав у державах, зокрема Східної Європи та пострадянського простору (Польща, Греція, Кіпр, Литва, Вірменія) на підставі аналізу їхніх же звітів щодо виконання ратифікованих ними положень Соціальної хартії, Комітет водночас підкреслив, що постійно спостерігається зниження рівня підтримки роботи над соціальними правами та соціальною згуртованістю серед держав-членів, тим самим послаблюючи роль Ради Європи як центру політичної дискусії стосовно соціальних прав. У цьому сенсі державам-членам рекомендується надавати підтримку Європейській платформі соціальної згуртованості у її ролі щодо розробки однойменної стратегії, її діяльності щодо просування соціальної згуртованості в Європі та сприяння співпраці в цій галузі, а фінансування таких заходів також може здійснюватися із позабюджетних джерел [24, с. 108-109].

І от згадане нами питання звітності стосується зазначеного раніше питання економічної політики. Так, Комітетом визначено три етапи процедури звітування. На першому етапі Комітет вивчає доповіді держав та оцінює їх у своїх щорічних висновках, тобто чи відповідають з юридичної точки зору національні ситуації, які вони описують, переглянутій Хартії. На другому етапі інший орган – Урядовий комітет Європейської соціальної хартії та Європейського кодексу соціального забезпечення готує звіт ддя Комітету міністрів, в якому приймає рішення щодо ситуацій, які, на її думку, повинні бути предметом рекомендацій державам з огляду на відповідні висновки Комітету та держав-учасниць, зокрема з урахуванням саме національних особливостей і соціальної та економічної політики держав. На третьому етапі Комітет міністрів на підставі доповіді Урядового комітету приймає резолюцію, яка завершує кожен цикл нагляду і може містити окремі рекомендації, адресовані проблемним, у сенсі нашої статті, державам, спрямовуючи їх на виправлення ситуацій невідповідності. Проте досі такі рекомендації є маловиконуваними [24, с. 59].

Висновки. Права людини є загальнолюдською цінністю, а їх захист – завданням кожної держави. Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у захисті прав людини в сучасних умовах. Функціонування такого міжнародного судового інституту може не лише вирішити певну проблему щодо захисту порушених прав, а й вплинути на розвиток правової системи кожної держави.

У діяльності аналізованої нами міжнародної судової установи захист соціальних прав, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод [6] та конкретизованих у Європейській соціальній хартії [17], посідає чільне місце. Поряд із захистом таких традиційних вже категорій соціальних прав, як трудові права (в широкому сенсі не лише право на працю, а й право на справедливий винагороду за працю, справедливі, безпечні та здорові умови праці, право працюючих дітей на захист, право працюючих жінок на охорону материнства, право на професійну підготовку), право на охорону здоров'я та право на житло, проблеми права на соціальне забезпечення не втрачають своєї актуальності, охоплюючи такі сфери, як соціальна допомога, користування послугами соціальних служб, захист прав осіб з інвалідністю та осіб похилого віку тощо. Головним принципом здійснення цих прав визнано заборону будь-якої дискримінації за ознаками насамперед статі, віку, раси, національного та соціального походження.

У теперішніх світових умовах загострення економічних проблем, спричинених, зокрема, пандемією коронавірусу, навантаження на міжнародно-правові інституції, безумовно, зростатиме в частині саме соціальних прав, зважаючи на скорочення соціальних програм у багатьох державах і неможливість виконання ними взятих на себе міжнародних зобов'язань, що потягне за собою перегляд національного соціального законодавства (трудового, пенсійного, житлового, медичного, освітнього і т. ін.), а звідси – коригування економічної політики, зокрема її бюджетно-фіскального напрямку.

Список використаних джерел

1. Бик Т. Поняття і правові засади захисту соціальних прав людини в Україні. *Юридична Україна*. № 1. 2010. С. 16-22.
2. Волкова О.М. Соціальні права особи: сутність, поняття, особливості. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2011. С. 39-43.
3. Право громадян на соціальне забезпечення. URL: http://studies.in.ua/soc_zabezp/1576-pravo-gromadyan-na-socialne-zabezpechennya.html.
4. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. Київ: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.
5. Європейський суд з прав людини. Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство: навч.-метод. посібник / Караман І.В., Козіна В.В. Київ : ВАІТЕ, 2015. 136 с.
6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.05.2020).
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
8. Дика Д.О. Організаційно-правові аспекти діяльності Європейського суду з прав людини в контексті європейських стандартів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 99. 2011. С. 142-148.
9. Юридичний аналіз. «Практика Ради Європи та Європейського суду з прав людини у питанні пенсійних та соціальних виплат, зокрема щодо права власності на пенсію». URL: http://www.donbasssos.org/ur_analiz_z-prav_ludini/.
10. Справа «Пічкур проти України» (case of Pichkur v. Ukraine) (заява № 10441/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"languageisocode":\["UKR"\],"appno":\["10441/06"\],"documentcollectionid2":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-201654"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{).
11. Козюбра М. Природа соціальних прав людини та особливості механізмів їх реалізації. *Вісник Конституційного Суду України*, 2002, вип. 5, с. 57-62.
12. Офіс Верховного комісара ООН з прав людини. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/RightSocialSecurity/Pages/SocialSecurity.aspx>.
13. Social protection floors and economic and social rights. URL : <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/SocialSecurity/ReportSocialProtectionFloors.pdf>.
14. URL : <https://www.escr-net.org/rights>.
15. URL : <https://ww1.issa.int/Understanding%20social%20security>.
16. URL : <http://echrblog.blogspot.com/2008/10/social-and-economic-rights-and-echr.html>.
17. European Social Charter, Turin, 18.X.1961. URL : <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168006b642>.
18. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2020_BIL.PDF.
19. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf.
20. Справа «Суханов та Ільченко проти України» (Заяви № 68385/10 та 71378/10). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16/.
21. Overview 1959-2019. ECHR.
22. Яковлев А.А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи : Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 20 с.
23. Рудик В. А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 24 с.
24. Improving the protection of social rights in Europe. Volume II "Report identifying good practices and making proposals with a view to improving the implementation of social rights in Europe": adopted by the CDDH at its 91st meeting (18–21 June 2019).
25. Ласько І. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері соціального забезпечення України. Держава і право. *Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 240-245.
26. Максимович Р. Роль Європейського суду з прав людини в механізмі захисту соціальних та економічних прав людини. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2015. Вип. 1. С. 31-40.
27. Шевчук С. Конституційний захист соціальних виплат як права власності: порівняльно-правовий аналіз. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. Вип. 2. С. 216-233.
28. Бадида А. Ю. Соціальні права у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2019. № 9. С. 141-153.

Надійшла до редакції 04.05.2020

References

1. Byk, T. (2010) Ponyattya i pravovi zasady zakhystu sotsial'nykh prav lyudyny v Ukraini [Concepts and legal bases of protection of social human rights in Ukraine]. *Yurydychna Ukraina*. № 1. S. 16-22.
2. Volkova, O. M. (2011) Sotsial'ni prava osoby: sutnist', ponyattya, osoblyvosti [Social rights of the person: essence, concepts, features]. *Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava*. № 1. S. 39-43.
3. Pravo hromadyan na sotsial'ne zabezpechennya [The citizens' right to social security]. URL: http://studies.in.ua/soc_zabezpe/1576-pravo-gromadyan-na-socialne-zabezpechennya.html.
4. Systema sotsial'noho zakhystu ta sotsial'noho zabezpechennya v Ukraini. Real'nyy stan ta perspektyvy reformuvannya [The system of social protection and social security in Ukraine. The real state and prospects of reform]. Kyiv: Tsentr hromads'koyi ekspertyzy, 2009. 104 s.
5. Yevropeys'kyi sud z prav lyudyny, Yevropeys'ka konventsiya z prav lyudyny ta indyvidual'ni zayavy: pershe znayomstvo [The European Court of Human Rights, the European Convention on Human Rights and individual statements: a first acquaintance]: navchal'no-metodychnyy posibnyk/ Karaman I.V., Kozina V.V. Kyiv : VAITE, 2015. 136 s.
6. Pro ratyfikatsiyu Konventsiyi pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv N 2, 4, 7 ta 11 do Konventsiyi [On the ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols Nos. 2, 4, 7 and 11 to the Convention]. *Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 № 475/97-VR*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [On the fulfilment of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights]. *Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3477-IV*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
8. Dyka, D. O. (2011) Orhanizatsiyno-pravovi aspekty diyal'nosti Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny v konteksti yevropeys'kykh standartiv [Organizational and legal aspects of the European Court of Human Rights in the context of European standards]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vypusk 99. S. 142-148.
9. Yurydychnyy analiz. «Praktyka Rady Yevropy ta Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u pytanniyakh pensyinykh ta sotsial'nykh vyplat, zokrema shchodo prava vlasnosti na pensiyu» [Legal analysis. "The case law of the Council of Europe and the European Court of Human Rights on pension and social benefits, in particular on pension ownership"]. URL: http://www.donbasssos.org/ur_analiz_z-prav_ludini/.
10. Sprava «Pichkur proty Ukrainy» (case of Rychkur v. Ukraine) (zayava №. 10441/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"languageisocode":\["UKR"\],"appno":\["10441/06"\],"documentcollectionid2":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-201654"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{).
11. Kozyubra, M. (2002) Pryroda sotsial'nykh prav lyudyny ta osoblyvosti mekhanizmiv yikh realizatsiyi [The nature of social human rights and features of mechanisms of their realization]. *Visnyk Konstytutsiyного Sudu Ukrainy*, vyp. 5, s. 57-6.
12. Ofis Verkhovnoho komisara OON z prav lyudyny. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/RightSocialSecurity/Pages/SocialSecurity.aspx>.
13. Social protection floors and economic and social rights. URL : <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/SocialSecurity/ReportSocialProtectionFloors.pdf>.
14. <https://www.escri-net.org/rights>
15. <https://ww1.issa.int/Understanding%20social%20security>.
16. <http://echrblog.blogspot.com/2008/10/social-and-economic-rights-and-echr.html>
17. European Social Charter, Turin, 18.X.1961. URL : <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168006b642>.
18. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2020_BIL.PDF.
19. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf.
20. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16.
21. Overview 1959-2019. ECHR.
22. Yakovlyev, A.A. Mizhnarodno-pravove spivrobotnytstvo u zakhysti prava vlasnosti v systemi Rady Yevropy [International legal cooperation in the protection of property rights in the system of the Council of Europe]: Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.11 / Natsional'na yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2020. 20 s.
23. Rudyk, V. A. Yurydychni harantiyi prava lyudyny na sotsial'nyy zakhyst v Ukraini [Legal guarantees of the human right to social protection in Ukraine]: Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05 / Kharkiv's'kyi natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2007. 24 s.
24. Improving the protection of social rights in Europe. Volume II "Report identifying good practices and making proposals with a view to improving the implementation of social rights in Europe": adopted by the CDDH at its 91st meeting (18–21 June 2019).
25. Las'ko I. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u sferi sotsial'noho zabezpechennya Ukrainy [Judgment of the European Court of Human Rights in the field of social security of Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. 2013. Vyp. 61. S. 240-245.
26. Maksymovych R. Rol' Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny v mekhanizmi zakhystu sotsial'nykh ta ekonomichnykh prav lyudyny [The role of the European Court of Human Rights in the mechanism of protection of social and economic human rights]. *Naukovyy visnyk Akademiї munitsypal'noho upravlinnya*. Seriya : Pravo. 2015. Vyp. 1. S. 31-40.
27. Shevchuk S. Konstytutsiynyy zakhyst sotsial'nykh vyplat yak prava vlasnosti: porivnyal'no-pravovyy analiz [Constitutional protection of social benefits as property rights: a comparative legal

analysis]. *Filosofiya prava i zahal'na teoriya prava*. 2012. Vyp. 2. S. 216-233.

28. Badyda A. Yu. *Sotsial'ni prava u praktytsi Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny* [Social rights in the practice of the European Court of Human Rights]. *Pravo Ukrainy*. 2019. № 9. S. 141-153.

SUMMARY

Luisia V. Mozhechuk, Andriy V. Samotuha. Role of the European Court of Human Rights in realization of social security right. The article deals with the role of the European Court of Human Rights (ECtHR) in protecting the right to social security. There is the analysis of the case law of the ECtHR on the violation of the right to social security, namely the right to receive a pension, which the ECtHR classifies as property rights. The authors have outlined the ways to improve the practice of the ECtHR in this area in modern national and world socio-economic conditions.

According to available estimates, around 50 per cent of the global population has access to some form of social security, while only 20 per cent enjoy adequate social security coverage. Ensuring an appropriate mechanism for the protection of human and civil rights is a priority for every country. However, according to case law, the number of complaints of violations or non-recognition of their rights is growing every year. An important role in the protection of human rights in today's conditions is played by an international judicial body - the European Court of Human Rights. In Ukraine, where socio-economic rights are recognized at the constitutional level, their guarantee content in the current laws is still not clearly defined, and therefore, as evidenced by the practice of the Constitutional Court of Ukraine, legal mechanisms their protection, in particular the means of judicial control remain ineffective.

The right to social security is the right to access and retention of benefits, both in cash and in kind, without discrimination in order to protect, in particular, against (a) lack of income from work caused by illness, disability, maternity, occupational injuries, unemployment, old age or death of a family member; (b) inaccessible access to medical care; (c) insufficient family support, especially for children and adult dependents. It is well known that the European Convention does not contain many socio-economic rights as such (with a few exceptions - protection of property and the right to education). Thus, the former president of the ECtHR Jean-Paul Costa specifically pointed to another important European human rights treaty – the European Social Charter.

Human rights are a universal value, and their protection is the task of every state. The European Court of Human Rights plays an important role in protecting human rights in modern conditions. The functioning of such an international judicial institution can not only solve a problem of protection of violated rights, but also affect the development of the judicial system of each state.

The main principle of realization and judicial protection of social rights is non-discrimination on the grounds of sex, age, race, national and social origin of the individual, and the role of auxiliary institutions of the Council of Europe in generalizing and improving the ECtHR's activity has been emphasized.

Keywords: *European Court of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, social rights, right to social security, pension provision, property.*

УДК 340.5

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-2-63-70

Кирило НЕДРЯ[©]

кандидат історичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙН ТА ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ У ДЕРЖАВАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї (на прикладі Франції та Німеччини)

Аналізується історія становлення і розвитку системи надання соціально-правових гарантій учасникам бойових дій на прикладі Франції та Німеччини у період з 1914 року по теперішній час. Зазначені країни були обрані як ключові представники романо-германської правової сім'ї. Їхній досвід є цікавим з точки зору традицій захисту ветеранів війни, а також успішності роботи держави та суспільства у цьому напрямку, показником чого є відсутність будь-яких конфліктів та соціальної напруги довкола цього питання. І це при тому, що обидві держави були і є постійними учасниками операцій НАТО та операцій з підтримання миру ООН.

Ключові слова: *захист Батьківщини, ветерани, соціальний захист, система соціальних гарантій, закон, війна.*

© Недря К.М., 2020

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9370-1900>

k.nedrya@gmail.com